

Sotsioloogilised uuringud kui peegeldus parlamendile, turule ja kodanikuühiskonnale

Aare Kasemets

Riigikogu Kantselei nõunik

Riigikogu sotsioloogiliste ning avaliku arvamuse uuringute tellimise seitsmeaastane kogemus on Euroopa parlamentide seas üsna erandlik nii parlamendi põhiseaduslike ülesannetega seotud sisu kui ka uuringute ettevalmistuse konsensusprotseduuri poolest.

Neid uuringuid võib käsitleda tänapäeva demokraatia ja õigusriigi põhimõtete ulatuses parlamendi ja ühiskonna tagasisidena, mis on seotud seaduste sotsiaalsete mõjude hindamise, riigieelarve prioriteetide ja elanike ootuste võrdluse, institutsioonide usaldusväarsuse ja täitevvõimu tegevuse hindamise, rahva hoiakute, murede ja infovajaduse selgitamise, samuti avaliku elu probleemide ning huvide määratlemisega Riigikogu aruteludeks. Võib väita, et ühiskonnauuringud loovad parlamentaarse demokraatia edendamise ja teadmispõhise poliitika eeldusi, rajavad teabesildu seadusandja ja ühiskonna vaikiva enamuse suhtluseks, laiendavad osalusdemokraatiat valimistevahelisel ajal ning aitavad nii kaasa seaduste kolme kehtivusnõude (juriidilise, sotsiaalse ja kultuurilise) kooskõla taotlemisele, teades, et parlamendil on ainsa võimuinstitutsioonina õigus muuta läbiräägitud seisukohad, sotsiaalsed faktid ja väärtushoiakud juriidiliselt konstrueeritud normideks, mis laienevad kõigile, kes konkreetse seaduse mõjuulatusse kuuluvad.

Artikli esimeses osas on mosaiik Riigikogule uuringute tellimise sotsiaalteoreetilisest tagamaast 1996–2003, teises uuringute korraldusest, põhiteemadest¹ ja probleemidest ning viimaks jõuame poliitika, seaduste ja uuringute eksperimentaalse iseloomu juurde.²

Parlamendi ülesanded ja uuringute tellimise teoreetiline väli

Põhiseaduse tähendusruumis on parlamenti valivate kodanike poliitilised, sotsiaal- ja kultuurilised ja majanduslikud õigused seotud. Demokraatia toob endaga kaasa ühiskonna, kus inimeste vahel valitseb teatav poliitiline võrdsus (Held 1996, 1–5). Demokraatlikus riigis peaksid avaliku võimu tehtud olulised otsused taotlema kooskõla ühiskonna enamuse arvamuste, võimaluste ja õiguspäraste ootustega. Ühel või teisel viisil määratleb Euroopa riikides põhiseadus rahvast (kodanikkonda) kõrgeima võimuna, demokraatiat parima valitsemisvormina ja põhiseaduses sätestatud väärtusi ning pädevusi ühiskondliku kokkuleppena. Jürgen Habermas rõhutab seejuures: kui soovime olla kindlad, et ühiskondliku kokkuleppe mudel töötab, siis tuleb süstemaatiliselt kaitsta üksikisiku autonoomiat ja võrdõiguslikkust tema osalemisel ühiskonnas ning turu toimingutes (Habermas 1996, 44–45). Seega kuulub poliitilise otsustusprotsessi läbipaistvus ja inimeste teadlikkus oma õigustest ning võimalustest riigi ja turu suhetes selle arusaama juurde (vt ka Stirton, Lodge 2001). Kui selle normatiivse vaate raames nõustuda kolme järgneva väitega, peaks nõustuma ka järeldusega, et nii parlament, valitsus, ärieliit kui ka kodanikuühiskond

vajavad ratsionaalsemaks toimimiseks pidevalt refleksiivset teavet (peeglit), mida saavad ühiskonna kohta süstemaatilisel viisil pakkuda sotsiaalteaduslikud uuringud. Kolm väidet:

1. Demokraatia kui rahva võim ja otsustamine ei piirdu valimistel osalemise õigusega.
2. Põhiseadus sätestab vabaduse, õigluse ja õiguse põhimõtte, kõik isikud peavad olema seaduse ees võrdsed ning avaliku võimu kandjad peavad tegema otsuseid seaduste alusel.
3. Parlamendis hääletatud seadused ja riigieelarve on avalike hüvede suurendamise, hoidmise või ümberjaotamise vahend, mille otsustamisele ja kasutamisele ligipääsemise võimalused ei jagune ühiskonnas objektiivsetel põhjustel ei võrdselt ega õiglaselt.

Avaliku võimu kandjate otsuste kvaliteedi ja legitiimsuse kasvatamiseks on teadlikel kodanikel võimalik kasutada mitmesuguseid poliitilisi õigusi ja infokanaleid, kuid kokkuvõttes ei ole kogu ühiskonda mõjutavate otsuste puhul elanikkonna enamuse arvamuste, ootuste ning eelistuste selgitamiseks kuigi palju teisi meetodeid kui üldvalimised, referendumid ja piisavalt suure valimiga avaliku arvamuse küsitlused.

Mõelgem, kui keeruline on poliitikutel juba praegu konstrueerida avalikke väiteid oma valijate huvide esindamise kohta (kui uuringud näitavad täpselt ka parteide toetajate ootusi)³ või kinnitada näiteks, et otsus lähtub rahva õiglustundest (kui seda pole uuritud).⁴

Poliitikute otsuseid mõjutavad teistest enam domineerivad aramusliidrid ning ärieliit, kellel on paremad eeldused ja privilegeeritud juurdepääs valitsusele, parlamendile ja meediale. Selles olukorras on parlamendi tellitud sotsioloogiliste uuringute üks ülesanne ühiskonna enamust esindava valimi arvamuste, hoiakute, ootuste ja eelistuste selgitamine ning kaasamine kogu ühiskonda mõjutavate poliitiliste valikute arutellu.

Uuringute tellimises ja kasutamises on Riigikogus tekkinud 6–7 aastaga harjumus, mis aga ei tähenda, et parlamentaarsed uuringute rakendamise võimalused oleksid ammendunud. Põhiküsimuseks on kujunemas, kuidas sotsioloogilised ja avaliku arvamuse uuringud saaksid süsteemsemalt kaasa aidata demokraatia täiustamisele (vrd OECD 1998b). Esmalt tuleb vastuseid otsida teooriate hulgast, millele on rajatud praktilised poliitika, osalusdemokraatia ja hea õigluse mudelid. Faktide tõlgendamisel ei pääse me teoreetilistest küsimustest.

Interdistsiplinaarne taustsüsteem

Järgnevalt mosaiikpilt teoreetilistest lähenemistest, mis on olnud interdistsiplinaarseks taustsüsteemiks Riigikogus aastail 1996–2002 tellitud uuringute sisu kujundamisele.

1. Sotsioloogilised uuringud võimuinstitutsioonide, kodanikeühenduste ja seaduste suhetest on oma sisult demokraatia uuringud. See on üks põhjusi, miks nad ühiskonda ja poliitikat peegeldades on seaduste ja õigusinstitutsioonide vaatlemisel loomupäraselt kriitilised (Munger 1993). J. Habermas väidab: kui seadus ei taha olla sotsioloogiliselt tühi ja normatiivselt pime, siis peab seadus sisaldama mõlemat perspektiivi kui teadmiste ja

tegevuste süsteeme, mis on kinnistunud sotsiaalses kontekstis, sest ainult need normid on kehtivad, millega kõik ratsionaalses diskursuses osalejad on nõus olnud (1996, 107).

2. Seadus üksi ei saa sõltumatult toimida ühiskonnas, seaduse tõhusus ja mõju sõltuvad muude tegurite kõrval sellestki, mil määral seadus leiab toetust ühiskonna traditsioonides, jagatud väärtustes ja avalikus arvamuses (Black 1989; Evan 1990). Mittesubjektne avalik arvamus on olulisemaid avaliku sfääri parameetreid, milles seadusandjad töötavad. Avalik arvamus ei saa kujuneda vaakumis, vaid ennekõike teatavas liberaalses poliitilises kultuuris, kus eksisteeriv õiguste süsteem võimaldab poliitilise tahte kujundamist (Habermas 1996, 183). J. Carbonnier (1978, 319): seaduse mõju sõltub paljuski spontaansest ootusest, millega ühiskondlik arvamus seda vastu võtab, näha ja mõista seda ootust – see on seadusloome kunsti olemus. Seadused on parlamendi tooted ja seepärast on seadusandja sunnitud arendama ka oma turu-uuringu, avalike suhete ja seaduste tarbimise organisatsiooni (vrd Käärik 2000).

3. Parlament peab nägema rahvast ja riiki tervikuna ning analüüsima seaduste mõjusid kogu ühiskonnale, sest just parlamendi ülesanne on tasakaalustada vajadusel valitsuste sageli pealinna- ja eelarvekeskset lähenemist (Schick 1991; Robinson 2002). P. Harti ja M. Kleiboeri (1995) arvates on läbirääkiva riigi poliitikate aruteludes moonutuste põhjus sageli see, et poliitiline eliit kasutab oma võimu osalejate arvu ja nn mõistlike argumentide piiramiseks poliitilisel areenil. Hulk argumente lükatakse enne sisulist arutelu kõrvale, muutes need majanduslikeks küsimuseks. Nii kõrvaldatakse arutelust ka hulk kodanikke ning ringi jäävad peamiselt poliitikud ja ametnikud.

4. Kultuuris ja keeles domineerivad teatud ratsionaalsuse ja suhtlemise tüübid. J. Habermas mõistab inimelu monetariseerumist ja bürokratiseerumist elukeskkonna koloniseerimisena. Kitsalt spetsialiseeritud ametnikud on sageli kaotanud kontakti ühiskondliku tegelikkusega ega mõista enamikku inimesi mõjutavaid protsesse. Kui seadus on mõne domineeriva grupi, turu või riikliku huvi nimel sekkumiseks, siis on inimeste eluilm koloniseeritud süstemaatiliselt moonutatud kommunikatsiooni tõttu (Habermas 1976; 1996, 342; vrd Bourdieu 1992).⁵

5. Sageli saab sotsiaalteadus seaduste väljatöötamisel selleks vahendiks, mis pakub tulemusele suunatud otsust, sest analüüsib seaduste ja muutuva ühiskonna suhteid. Sotsiaalteaduste panus seadusandluse kaudu toimuva riigijuhtimise uurimisel jaguneb üldjoontes kaheks: esiteks on sotsiaalteadused ideede ja teooriate süsteemid ning teiseks uurimismeetodite süsteemid (Adler 1986; Munger 1993).⁶ R. Cotterrell väidab, et müüdid sotsioloogia kõrvalisest rollist õigusest arusaamisel on sama levinud kui juristide triviaalsed debatid õigusdoktriinidest (1998, 173). Demokraatia ja õiguse probleeme analüüsiv J. Habermas peab antud kontekstis sotsioloogiat pettekujutlustest vabastajaks (1996, 43). Viimasel ajal näib kasvavat siiski arusaam, et sotsioloogia on oluline õigushariduse ja – praktika osa, sest hea õiguse kujundamiseks on vaja teada, kuidas seadused ühiskonnas toimivad (Cotterrell 1998, 171; Nelken 1998, 412).

6. Seadus pole teadus, mõistmine pole õigusemõistmine. Õigussüsteem on kognitiivselt ühiskonnale avatud seadusloome kaudu, kus tõlgitakse sotsiaalse keskkonna info sellele

keskkonnale vastavasse õigusnormide keelde. See tõlkimine on spetsiifiline põhiseadusest tulenev tehnika (Luhmann 1985; Wintgens 1999).⁷

7. Seadused täidavad oma ülesannet, kui neid täidetakse. W. Evan eristab seaduste tõhususes seitset momenti, millest tähtsamad on ühiskonna teadmiste, väärtuste konsensuse ja seaduste usaldusväarsuse tase. Kodanike usaldus õigussüsteemi ja seaduste vastu sõltub paljus sellest, mil määral nad tunnevad end seaduse ees võrdsena ning kas õiguskuulekus on nende jaoks moraalselt ja ratsionaalselt õigustatud (Evan 1990, 66–69; vrd Käärik 2000). Evan rõhutab, et seaduse jõustumine saab olla mõjutatud teaduslikest teadmistest, kuid enamasti ei mõista seadusandjad, kohtunikud ega administratiivjuhid, et nende loodavad seadused vajavad empiirilist hindamist. Õigussüsteemile on eluliselt vajalik õppida nii oma edust kui ka ebaedust, seadusloomega tegelejad peaksid arendama välja eksperimentaalse suhtumise õigusse, mõistes õigust sotsiaalset muutust esile kutsuda võiva strateegilise instrumendina (Evan 1990, 232; vrd Dorbeck–Jung 1999).⁸

8. Poliitikutel jt otsustajatel on vajadus kasutada uuringute infot seda enam, mida suurem on poliitilise keskkonna määramatus ja mida enam kerkib muutuste käigus esile uusi probleeme (Rich, Oh 1993). Uuringud näitavad ka, et teemakohaseid hästi struktureeritud uuringute kokkuvõtteid kasutatakse kiiresti muutuvast poliitilises olukorras seda enam, mida rohkem uuringuid käepärast on (Schick 1991; Hirschmoller, Hoppe 1995; Vaughan, Buss 1998).

9. Kodanikuõiguste ning osalusdemokraatia printsiipide arvestamine reformide (seadusemuutuste) plaanimises, ajastamises ja avalikus kommunikatsioonis on probleemiks paljudes riikides. Avaliku arvamuse uuringud aitavad mõista, milline on seaduste sihtrühmade informeeritus, hoiakud ja valmisolek muutusteks. Neli poliitika(a)jamisega seotud küsimust: 1) Millal on valitsus valmis uue regulatsiooni (seadused, välislepingud) rakendamiseks? 2) Millal on avalikkus ja sihtrühmad piisavalt informeeritud, et mõista poliitilise otsuse tähendust ja osalusvajadust oma huvide esindamiseks? 3) Millal on ühiskond (sh sihtrühmad) valmis poliitiliste otsuste elluviimiseks? 4) Millal on parlament ja valitsus valmis poliitilise otsuse langetamiseks ehk millal on parlamendil ja valitsusel kasulik otsus langetada? (Kasemets 1999; vrd Popkin, Dimock 1999; OECD 1998b; EC 2001).

10. Ühiskonnagruppide majandusliku ning inim- ja kultuurilise kapitali kõrval on keskne ühiskonna sidususe ja koostöövõime kindlustaja sotsiaalne kapital. R. Putnam järgi defineeritakse ja mõõdetakse sotsiaalset kapitali üldise usalduse, vastastikuste normide ja koostöövõrgustike kaudu. Võrgustikud on ühiskonna ühistegevustes struktuursed ning usaldus ja vastastikused (vahetus)suhted suhtumistega seotud tunnetuslikud elemendid. Kui inimkapitali võib mõista hariduse, väärtuste ja oskustena, siis sotsiaalne kapital viitab inimeste kontaktidele, millest kasvavad välja võrgustikud ja vastastikused normid ning usaldusväarsus (Putnam 1993, 2000; vrd Bourdieu 1986; Ruutsoo 2001). Sotsiaalse kapitali institutsionaalne külg haakub õigusriigi mõistega. Õigusriik tähendab usaldusväärsete institutsioonidega ühiskonnakorraldust, kus kõik avaliku halduse kandjad peavad oma kohustuste täitmisel juhinduma seadusest (OECD 1998a).

11. Siseneme riskiühiskonda, kus sotsiaalseid konflikte kogetakse järjest enam mitte kui sotsiaalse korra, vaid kui sotsiaalse riski probleeme, mida on sageli raske prognoosida ja

mille lahendused pole ühesed (Beck 1992, 8–9). U. Becki arvates riskiühiskonnas tehnoloogilistest, majanduslikest jm globaalsetest arengutest tulenev ennustamatus (nt elektrikatkestus, panganduskriis, streik, terroriaakt jm) muudab meile oluliseks eneserefleksiivse sotsiaalse sidususe ja valdavate ühiskondlike arusaamade analüüsi. P. Hillyardi (2002) arvates peaks sotsioloogilised uuringud enam keskenduma igapäevaelu sotsiaalmajanduslikele probleemidele, maailmas kasvavale ebavõrdsusele ning seaduste ja õigussüsteemi rollile ühiskonna struktureerimisel.

12. Ühiskonna olukorra ja õigusaktide mõjude hindamisel defineeritakse ning mõõdetakse sotsiaalseid probleeme eelkõige sotsiaalsete rühmade tasandil. Millal on tegemist olulise sotsiaalse probleemiga, mis nõuab poliitilist sekkumist seaduse või riikliku programmi kujul? Sotsiaalsete probleemide sotsioloogias on sotsiaalne probleem märkimisväärset hulka inimesi ebasoovitaval moel puudutav tingimus, mille puhul leitakse, et midagi tuleb ette võtta (Horton jt 1988, 2).

13. Sotsioloogiliste uuringute tulemused (sh terminid, tüpoloogiad) on kujundanud nii ühiskonna toimimise ja seletamise süsteeme kui ka sotsiaalseid stereotüüpe, mida poliitikud, juristid, ajakirjanikud, õpetajad jt kasutavad. Mitu autorit on nimetanud uuringutulemuste kontekstikaugest kasutust meedias, poliitikas ja kohtutes sotsioloogiliseks diskrimineerimiseks (Black 1989; Rock 1995).

14. Õiguskultuur on osa rahva kultuuriloost, keelest ja institutsionaalsest võrgustikust, mida ei saa otse tõlkida. Õigussotsioloogias vaadeldakse seadusi sageli kui sotsiaal-kultuurilise regulatsiooni üht vormi ja käitumise määrajat. Termin kultuur viitab uskumuste, hoiakute, väärtuste, ideede ja suhtlemise mudelite kompleksile, mis on tüüpilised kindlale ühiskonnale (Cotterrell 1992, 23). Laiaulatuslik teiste riikide seaduste tõlkimine ja ülevõtmine viib rahva õiguskultuuri hägustumiseni (Friedman 1996). Igal ühiskonnal on oma kultuurist tulenev konfliktide lahendamise strateegiate konfiguratsioon (Black 1989, 74–77). D. Black toob eeskujuks Jaapani õigusliku minimalismi poliitika, mis sisaldab peretraditsioonide tugevdamist, lepitusprotseduure, äridispuute, juristide ja kohtunike arvu vähendamist avalikus sektoris jms. Seaduste miinimum pole kaose sünonüüm – tegelikkuses võib seaduste vähendamine rohkendada ühiskonnas hooldusala, au ja moraali taseme tõstmiseks (Black 1989, 80–86; vrd Loorits 1938).

15. Rahvusvahelise õiguse importi on läbi ajaloo mõjutanud riigi poliitilise ja ärilise eliidi kultuuriorientatsioon. Õigussüsteemide globaliseerumise analüüsis on kultuuride paljusus ning suhted vaadeldavad nii horisontaalsena kui ka vertikaalsena (Friedman 1996). Eestis on nn kohaliku (tava)õiguse ja välismaise õiguse suhe olnud harilikult vertikaalne nagu enamikus koloniaalse minevikuga ühiskondades, kus koloniaalne eliit ja läänelikult kommertsialiseerunud modernne osa ühiskonnast (eeskätt linnades) kohandas ja kasutas seaduse imperatiivset võimu. Põlisrahvas järgis oma tavaõiguslike seadusi, kuid kui kaks õigussüsteemi läksid vastuollu, siis kohalik õigus andis tavaliselt teed koloniaalse eliidi õigusele. Friedmani hinnangul on transnatsionaalse õiguse analüüsi keskseid uurimisprobleeme paralleelselt kehtivad õigusnormid. Globaliseerumisel, mida tugevdavad ka turism, uus meedia ja suurfirmad, on transnatsionaalse õiguse keskused jälitamas

kultuuride piire. Ühiste reeglite kultiveerimine toimub eelkõige turu laiendamise ja julgeoleku huvides (Friedman 1996, 67–69).

16. Globaalne õiguskultuuride paljusus ei tähenda, et seaduste kvaliteedi hindamise kriteeriume saab rakendada üksnes ühes õiguskultuuris. Fakt, et rahvusvahelised kriteeriumid hea seadusloome hindamiseks juba eksisteerivad, on sündinud osana USA ja Euroopa võimukeskuste püüetest arendada ühiseid seaduste kvaliteedi standardeid. OECD ja Euroopa Komisjoni tellitud uuringute teoreetiline lähenemine on suunatud väärtuste uuringule ja praktiline õigusaktide mõjude analüüsi rakendamisele riigi, turu ja ühiskonna suhete hindamisel (OECD 1997; Kellermann jt 1998; Dorbeck–Jung 1999; Kasemets 2001b).

17. Seaduste hegemoonia langus on seotud teaduse hegemoonia langusega. B. S. Santose hinnangul on enamik sotsiaalseid muutusi ellu viidud seadustega teaduse abil. Teaduse abil garanteeriti ka kehtiva korra stabiilsus, kasutades uuringuid normatiivse integratsiooni tõhustamiseks ja poliitiliste otsuste legitimeerimiseks. Seaduste areng on läbi ajaloo olnud seotud teadusliku maailmapildiga, tuginedes metateoreetilisele eeldusele maailma seaduspärasusest. Nüüdisaegse teaduse ja riikluse suhete analüüs tuleks Santose arvates viia modernistlikult paradigmalt postmodernistlikule, sest majandus, poliitika, kultuur, eetika ja õigus on ühiskonnas komplekselt seotud ning nende eraldi vaatlemine moonutab tegelikkusest arusaama (Santos 1995, 3–20).

18. Meediaühiskonna, poliitika ja õigussüsteemi koostoime on kompleksne ning uus infotehnoloogia on kiirendanud muutusi ka poliitikas ja õiguses. E. Katsh: kuigi ka tänapäeval on paljudel juhtudel seadus meie kasulik ja väekas tööriist, on seaduste kontseptsioon ning seadusloome tundmatuse ni muutunud ja muutub veelgi. Me oleme esimene põlvkond, kellel on võimalik vahetada infot elektrooniliselt. Internet jm uue meedia vahendid on muutnud täielikult info edastamise, süstematiseerimise, kättesaadavuse kui kontrolli võimalusi, mis on mitmeti seotud õigusliku regulatsiooni ning sotsiaalse kontrolli mehhanismidega (Katsh 1989, 3–5; vrd Nelken 1996; Marschall 1996). Inimeste kodanikuteadlikkus ja osalus poliitikas on seadusandluse legitimeerimise ning põhiseaduse õiguse, õigluse ja vabaduse põhimõtete kehtivuse oluline eeldus. Tuginedes J. Habermasi kommunikatiivse tegevuse ning eetika käsitlusele, on kodanike teavitamiseks ning õigusloomesse kaasamiseks esmalt vaja teada eri sihtrühmade mõtteilma ja teabekanaleid⁹ ning seejärel tuleks osalusedemokraatia protseduurid õiguslikult installeerida (Kasemets 2001a).

19. Ratsionaalse valiku ja vastutustundliku poliitika mudelitest saab poliitikas rääkida, kui osalejad jagavad vajalikku teavet ja saavad olukorrast ning probleemidest sarnaselt aru (tarvitsemata seejuures üksteisega nõustuda kõigis eesmärkides või vahendites). Poliitikaurijad on üsna ühel meelel, et ühiskonna probleemide mitmekülgne uuring ja rikas infobaas on oluline eeldus, mis võimaldab vastuoluliste poliitikate kaalumisel lähtuda tugevama argumendi printsibiist ja võtta kasutusele nüüdisaegseid strateegilise planeerimise, läbirääkimiste ja sotsiaalse innovatsiooni meetodeid (Hart, Kleiboer 1995). Kuigi 100% objektiivne sotsiaalteadus on tunnustatud müüdiks, pole ilma asjakohaste uuringuteta võimalik jõuda enamusele mõistlikuna tunduvate poliitiliste otsustusteni ja

saavutada nn võit-võit olukorda, kus leitakse, et kõik selle otsuse (leping, seadus jm) osapooled on kokkuvõttes võitnud (Schon, Rein 1994, 175; vrd Taagepera 2000).

20. Poliitikud on järjest enam huvirühmade taotluste vahendajad ja läbirääkijad avalikus sfääris ning pole kahtlust, et konsensusele jõudmisel on edukam see poliitik, kes oskab paremini kasutada sotsiaalteaduslike uuringute teavet ning seeläbi näha ühiskonna tegelikkust ja tõde erinevate inimrühmade silmadega (Hart, Kleiboer 1995; Esselbrugge 2001).¹⁰

Uuringute sisu kavandamine on loominguline töö

Uuringute sisu kujundamise põhimõtted aastail 1996–2003 on kokkuleppeliselt olnud järgmised:

- a) Riigikogu tellitud uuringud on seotud parlamendi ülesannete ning aktuaalse infovajadusega;
- b) uuringu sisu (probleemid, ankeedid jm) arutatakse läbi Riigikogu koalitsiooni- ja opositsioonierakondade esindajate ning sotsioloogide koostöös (alates 2001. aastast uuringute nõukoda);¹¹
- c) trendiküsimused muutuste analüüsiks;
- d) jälgitakse, et uuringu sisu poleks ideoloogiliselt kallutatud;
- e) uuringute aruanded lähevad pärast esitlust parlamentaarse avaliku teenusena Riigikogu veebi ja Eesti Sotsiaalteaduslikku Andmearhiivi (ESTA).

Riigikogu uuringute multifunktsionaalsed eesmärgid ja sisu kooskõlastuse protseduur on parlamentaarses maailmas uuenduslikud. Uuringute sisuline kavandamine on olnud loominguline töö/väitlus Riigikogu esindajate ja konkursiga uuringu täitjaks valitud sotsiaalteadlaste ringis. Samas ei ole parlamendi ülesannete ja uuringuküsimuste seosala seni leidnud põhjalikku käsitlust artiklites ning inimesele, kes ei ole uuringute ettevalmistuses osalenud ega Riigikogu tööga tuttav, võib jääda osalt arusaamatuks, kuidas alltoodud uurimissuunad (A–I) on seotud selliste parlamendi ülesannetega nagu kodanikkonna esindamine, teavitamine ning kaasamine, seadusandlus ja selle mõjude hindamine, riigieelarve arutelu, täitevvõimu kontroll või seaduste legitimeerimine.¹²

Uurimissuunad aastail 1996–2003

Riigikogu Kantselei majandus- ja sotsiaalinfoosakond (MSI) alustas uuringute tellimist Riigikogu liikmete ja ametnike küsitlusega 1996. aastal.¹³ Avaliku arvamuse muutuste uurimiseks jätkati Saar Polli partneriks valides ka varasemate institutsioonide usalduse, demokraatia arengu jms trendide vaatlust. Kokku on sellest ajast rahva arvamusi ja eelistusi uuritud ligi 70 kordusküsimusega järgmistes põimunud uurimissuundades.¹⁴

- A. Rahva hoiakud ja hinnangud Eesti riigi, demokraatia, majanduse ja sisepoliitika seisundile, huvi poliitika vastu, optimism/pessimism, suhtumine Euroopa Liitu jms.
- B. Usaldus võimu institutsioonide (sh meedia) vastu, informeeritus ja infovajadus

riigiasutuste tööst, kommunikatsioonikanalid, mõjutamisvõime jms.

C. Põhiseaduslik kord, valitsuse, omavalitsuste, kohtute ja politsei (õigus)teenused, suhtumine riiki, erakondadesse, valimistesse, seadustesse ja riigi sümbolitesse, inimeste õiguste tagamine, õigusteadvus ja rahuolu riigi ja omavalitsuste avalike teenustega, sealhulgas põhiseaduslikud õigused *versus* tegelikkus, korruptsioon, õigusinfo levik.

D. Riigikogu liikmete, komisjonide ja fraktsioonide töö, suhtlemine huvirühmadega.

E. Kodanikuühiskond, sealhulgas suhted riigi, omavalitsuste ja erasektoriga, inimeste teadlikkus oma kodanikuõigustest, kuulumine ühendustesse, valmisolek õiguste kaitseks, riigi ja omavalitsuste roll ühenduste toetamisel jms.

F. Inimeste elukvaliteet minevikku ja tulevikku suunatud käsitluses, sealhulgas heaolu, suhted, mured, keskkond.

G. Väärtused, maailmavaade, identiteet, sotsiaalne ja sümboolne kapital, riigipühad.

H. Riigieelarve prioriteedid, maksupoliitika ja reformid, maksude kasutus, rahva valmisolek toetada mingi maksu tõstmisega riiklike programme (vt I.).

I. Sotsiaalsete gruppide arvamused ja eelistused poliitiliste valikute osas, sealhulgas on korduvalt uuritud pere-, tervishoiu-, tööhõive-, regionaal-, kaitse- ja välispoliitilisi eelistusi, mis on olnud tähtsal kohal ka elanike murede ning väärtuste hierarhias, riigieelarve prioriteetides ja Riigikogu arutelu nõudvate riiklike küsimuste seas.

Neis uurimissuundades on olemas mahukad andmestikud. Vaatamata sellele (ja teadmata täpselt), kui palju Riigikogu fraktsioonide nõunikud või kõrgkoolide üliõpilased on neid andmestikke kasutanud muutuste analüüsiks, vajaksid need koostöös ülikoolidega põhjalikumalt läbitöötamist ja publitseerimist.¹⁵

Tagasivaade korraldusküsimustele

Eeltoodud uuringute tellimise ning esitlemise korralduse juures on nähtud ka mitmeid probleeme. Mõned sotsiaalteadlased on arvanud, et neil peaks olema suurem kaasärääkimise õigus Riigikogu tellimuse sisu kujundamisel, sest ühiskonna uurimine on teadlaste töö, nemad tunnevad paremini sotsiaalprobleemide olemust. Sellega võib osalt nõustuda, kuid siin tekib kaks süsteemiteoreetilist aga: a) kas tellimusi taotlevad teadlased saavad põhimõtteliselt ette kirjutada, milliseid uuringuid ja milleks parlament peaks tellima?¹⁶ b) sotsiaalteoreetiline relativism (Hart, Kleiboer 1995). Teine probleem on kahtlustes, et Riigikogu Kantselei tellitud uuringud pole poliitiliselt päris erapooletud. Vasturohi sellistele kahtlustele on uuringute ettevalmistuse läbipaistvus ja arhiiv. Uuringute nõukojas on poliitikute üks rolle ka ideoloogilise tasakaalu jälgimine, meetoodika kvaliteet on olnud aga sotsioloogide kutse- eetika küsimus. Kolmandaks on mõned Riigikogu liikmed arvanud, et trendide uurimine võiks olla ülikooliteadlaste asi ning Riigikogu uuringute eelarve võiks minna fraktsioonide või fraktsioonide ja komisjonide vahel jagamisele üksnes aktuaalsete küsimuste uurimiseks. Selle mõtte teostumisel katkeks tõenäoliselt Riigikogu kui institutsiooni ülesannetega seotud uuringute aegread.¹⁷ Neljas probleemiring – uuringute esitlused ja tulemuste meediakajastus. 1996–2000 esitleti Riigikogule ja ajakirjanikele uuringuid eraldi, seejärel ühiselt ja aastast 2001 alates on esitlustele kutsutud ka kodanikeühendused, sest tegu on avaliku teabega. Kui vaadata tagasi muutustele uuringutulemuste avalikus kasutamises, on tulnud vahel nõustuda Riigikogu kui

institutsiooni huvidest lähtunud kriitikaga – mõned ajakirjanike ja ka poliitikute kontekstikauged uuringutõlgendused on koos poliitiliste skandaalidega võimendanud riigivõimu ja ühiskonna vastandamise tendentse meedias ning avalikus arvamuses.¹⁸

Aastail 1999–2003 tundsid valitsuskoalitsiooni(de) poliitikud end mitmel korral ebamugavalt, kui opositsioon ja/või ajakirjanikud tõstsid avaliku arvamuse uuringu tulemused poliitilisse konteksti ja vastandasid valitsuse valikuid avalikkuse ootustele. Riigikogu liikme arupärimisele vastaval peaministril ei ole üldjuhul mõistlik kahelda avalikus arvamuses ega ka nõustuda opositsiooni väidetega. Dilemma. Samal ajal on need uuringud andnud poliitikutele ja kodanikeühendustele teavet Eesti demokratiseerimise tugevdamiseks, huvirühmade ootuste arutamiseks ja sellega seotud moraalseks ning praktiliseks pidevõppeks.

Riigikogu tellitavate sotsioloogiliste ning avaliku arvamuse uuringute sotsiaal- ja õigusteoreetiline taustsüsteem ning metodoloogilised küsimused vajavad avalikku arutelu, et uuringute eesmärged veelgi süsteemsemalt seostada parlamendi ülesannete ja õigusloomega. Eeltoodud institutsionaalses lähenemises nähtud metodoloogiliste, süsteemiteoreetiliste jm probleemide kriitikas ei tohiks aga unustada, et parlament on demokraatlikus riigis pluralistliku kodanikuühiskonna poliitiline esinduskogu, keda valitsus ega huvirühmad ei saa nii lihtsalt kontrollida. Seetõttu on parlament autori arvates riigi, õiguse, turu ja ühiskonna suhete probleemuringute tellimiseks parim riigivõimu institutsioon.

Parlamentaarne demokraatia jätkuprojekt

Piiratud inim-, aja-, raha- jm varude tõttu on igale väiksearvulisele rahvale tähtis olemasolevaid võimalusi säästlikult kasutada. Riigikogu kujundab kodanike valitud esinduskoguna kogu Eesti ühiskonna kultuurilise, sotsiaalse ja majandusliku kapitali taastootmise ning moderniseerimise protsesse. Mitmete sotsiaalteadlaste arvates on Eesti jõudnud oma arengus murdepunkti, kus lähiaastail viiakse lõpule taasiseseisvumisjärgne institutsionaalne ülesehitus ja valitakse põhimudelid, mis määravad Eesti tee maailmas aastakümneteks, kui mitte sajanditeks.

Õigusriigi ja kodanikuühiskonna mõte kattub selles, et inimesed peaksid olema seaduse ees võrdsed. Sotsioloogilised uuringud võimaldavad objektiivsemalt hinnata ka võimu juures piisavalt esindamata inimrühmade olukorda ja ootusi. Riigikogus valijate nimel vastuvõetud seadusi, mille eesmärk on mingite sotsiaalsete, majanduslike, halduslike, tehnoloogiliste või kultuuriliste protsesside juhtimine, võib teataval määral vaadelda sotsiaalse eksperimendina või riigijuhtimise projektina.

Eesti riigi, turumajanduse ja kodanikuühiskonna institutsioonide kümneaastast ülesehitust on teiste siirderiikidega võrreldes peetud vähemasti riigi ja majanduse osas edukaks projektiks (vrd Anton, 2003). Sotsioloogiliste ning avaliku arvamuse uuringute tellimise ja kasutamise juurutamine meie parlamentaarne demokraatia täiustamiseks aastail 1996–2003 on selles kontekstis üks Jätkusuutliku Eesti projekti lõpetamata jätkuprojekte, mis püüab kaasa aidata Riigikogu ja teda valiva kodanikuühiskonna üksteisemõistmisele ning koostööle

muutuvas maailmas. Vastutustundlikele poliitikele on uuringud ja ümarlauad olulised seetõttu, et nad aitavad mõõta ühiskonna huvirühmade arusaamist poliitilistest ideedest–valikutest (vrd Campell 2002) ja ka valmisolekut muutusteks. Et töö on siin pooleli, seda rõhutavad paljud dokumendid, sealhulgas 2001. aastal Riigikogus vastu võetud Eesti teadus- ja arendustegevuse strateegia ("Teadmispõhises ühiskonnas on teadusuuringud ja arendustegevus väärtustatud kui kogu ühiskonna funktsioneerimise ja arengu eeltingimusi") ja koalitsioonilepe 2003–2007 ("Vaatame üle riigi poolt rahastatavate teadusuuringute ja – valdkondade struktuuri ja proportsioonid ning viime need paremini kooskõlla teadmispõhise ühiskonna ja majanduse vajadustega") (vrd Kasemets 2002).

Uuringutele tuginev teadmispõhine poliitika, õigusloome ja avalik haldus on ennekõike moraali ja alles siis poliitika, juriidika, juhtimise ja riigieelarve küsimus. Teisalt on parlamentaarse avaliku arutelu puhul loomulik, et teave ei ole kunagi neutraalne: erakonnad, huvirühmad ning ka meediaväljaanded rõhutavad uuringute tulemustes võimaluse korral nende sihtrühmade, liikmete ja klientide eesmärke toetavaid fakte ning argumente. Läbipaistva uuringute tellimise protsessi puhul on kõigil ülikoolis või iseseisvalt sotsiaalteadusi õppinud inimestel võimalik poliitilisi uuringutele viitavaid argumente kontrollida ja vajadusel ka vaidlustada. Nii saame tugevdada teadmispõhise avaliku dialoogi, kommunikatiivse eetika ja hea õiguse eeldusi Eesti parlamentaarse demokraatia kujundamisel. Just sellepärast väärivad kaks eksperimentaalse iseloomuga protsessi – seadusandlus ja ühiskonnauuringud – sidustamist parlamentaarses ajas ja ruumis.

Kasutatud kirjandus

- Adler, M. (1986).** Social Research and Legal Reform: Reflections on the Politics of Commissioned Research. – Debtors and Creditors. A Socio–Legal Perspective. Ed I. Ramsay. Abingdon: Professional Books.
- Anton, T. (2003).** Projektiriigi lõpp. – Eesti Päevaleht, 29. oktoober.
- Beck, U. (1992).** Risk Society: Towards a New Modernity. London: Sage.
- Black, D. (1989).** Sociological Justice. New York: Oxford University Press.
- Bourdieu, P. (1986).** The Forms of Capital. – J. G. Richardson (ed). Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education. New York: Greenwood Press, pp 241–258.
- Bourdieu, P. (1992).** Language and Symbolic Power. Cambridge: Polity Press in association with Blackwell Publishers.
- Campell, J. (2002).** Ideas, Politics and Public Policy. – Annual Review of Sociology, pp 21–38.
- Carbonnier, J. (1978).** Sociologie juridique. Paris: Presses Universitaires.
- Cotterrell, R. (1992).** The Sociology of Law: An Introduction. London: Butterworths.

Cotterrell, R. (1998). Why Must Legal Ideas be Interpreted Sociologically? – Journal of Law and Society, Vol 25, pp 171–192.

Davis, F. J., Foster, H. H., Jeffery, C. R., Davis E. E. (1962). Society and the Law. New York: The Free Press of Glencoe.

Dorbeck–Jung, B. (1999). Realistic Legisprudence. A Multidisciplinary Approach to the Creation and Evaluation of Legislation. – Associations, 2, pp 211–237 (e.k koond:www.nlib.ee/anded/pik/sum4_00.html).

Esselbrugge, M. (2001). Interactive Policy–making and the Primacy of the Dutch Parliament: In Search of New Rules for its Legislative Function. – Managing Parliaments in the 21st Century. EGPA Yearbook. Eds P. Falconer, C. Smith, C. W. R. Webster. Amsterdam: IOS Press, pp 59–65.

European Commission/EC (2001). Perceptions of the European Union. A Qualitative Study of the Public's. Report by OPEM S.A.R.L. – http://europa.eu.int/comm/governance/areas/studies/optem-report_en.pdf; http://europa.eu.int/comm/public_opinion/

Evan, W. M. (1990). Social Structure and Law. Theoretical and Empirical Perspectives. Newbury Park: Sage.

Friedman, L. M. (1996). Essay, Borders. On the Emerging Sociology of Transnational Law. – Stanford Journal of International Law, 32, pp 65–90.

Habermas, J. (1976). Legitimation Crisis. London: Heinemann.

Habermas, J. (1984). The Theory of Communicative Action. Cambridge: Polity Press.

Habermas, J. (1996). Between Facts and Norms: Contribution to a Discourse Theory of Law and Democracy. Cambridge: Polity Press.

Hart, P., Kleiboer, M. (1995). Policy Controversies in the Negotiatory State. – Knowledge and Policy, Vol 8 (4).

Heidmets, M., Kutsar, D., Vetik, R. (2001). Riigivalitsemine ja sotsiaalteadused. – Riigikogu Toimetised 3.

Held, D. (1996). Models of Democracy. Cambridge: Polity Press.

Hillyard, P. (2002). Invoking Indignation: Reflections on Future Directions of Socio–legal Studies. – Journal of Law and Society, Vol 29, No 4, Dec, pp 645–656.

Hisschemoller, M., Hoppe, R. (1995). Coping with Intractable Controversies: the Case for Problem Structuring in Policy Design and Analysis. – Knowledge and Policy, Vol 8, (4).

Horton, P. B., Leslie, G. R., Larson, R. F. (1988). The Sociology of Social Problems. Englewood Cliffs: Prentice Hall.

Kasemets, A. (1999). The Role of Parliamentary Information and Research Services in the Political and Social Interaction. – A. Kasemets, K. Hammer, T. Mängel etc. (eds). Society, Parliament and Legislation. Riigikogu Chancellery, pp 91–125.

Kasemets, A. (2001a). Sotsiaalteaduste rakendusvõimalusi Eesti seadusloomes: teoreetilisi ja empiirilisi aspekte. Tartu Ülikooli sotsiaalteaduskond, MA väitekiri.

Kasemets, A. (2001b). Impact Assessment of Legislation for Parliament and Civil Society. A Comparative Study of 22 Countries. – Legal and Regulatory Impact Assessment of Legislation. Proceedings of ECPRD seminar, Riigikogu Kantselei, Tallinn, pp 47–104: www.riigikogu.ee/rva/ecprd_ria01.html.

Kasemets, A. (2002) Rakendusuuringute ja analüüside tellimine valitsusasutustes 1999–2001: teel teadmistepõhise poliitika, õigusloome ja avaliku halduse poole. – Riigikogu Toimetised 6, lk 107–117.

Katsh, M. E. (1989). The Electronic Media and the Transformation of Law. New York: Oxford University Press (Ref. A. Kasemets: Riigikogu Toimetised 2, 2000, lk 295–297).

Kellermann, A., Azzi, E., Jacobs, S., Deighton–Smith, R. (eds) (1998). Improving the Quality of Legislation in Europe. T.M.C. Asser Institute, Kluwer Law International, The Hague, Boston, London.

Kenkmann, P. (2000). Sotsiaalne informatsioon seadusloome edendamise teenistuses. – Riigikogu Toimetised 1, lk 139–147.

Käärrik, H. (2000). Õigussotsioloogia ja õigusloome. – Riigikogu Toimetised 1, lk 125–139.

Loorits, O. (1938). Muinaseesti unarussejäänud põhiseadusest. – Varamu, 10 (vt ka Riigikogu 17 liikme algatatud Muinas–Eesti unarusse jäänud põhiseaduse tunnustamise otsuse eelnõu 847 OE, 23.02.1995).

Luhmann, N. (1985). Sociological Theory of Law. London: Routledge & Kegan Paul.

Marschall, S. (1996). Die Reform des Bundestages 1995: Inhalte, Hintergründe, Konsequenzen. – Zeitschrift für Parlamentsfragen, Vol 27 (3), S 365–376.

Munger, F. (1993). Sociology of Law for a Postliberal Society. – Loyola of Los Angeles Law Review, Vol 27, pp 79–125.

Nelken, D. (ed)(1996). Law as Communication. Aldershot, England: Dartmouth.

Nelken, D. (1998). Blinding Insights? The Limits of a Reflexive Sociology of Law. – Journal of Law and Society, Vol 25, pp 407–426.

OECD (1997). Regulatory Impact Analysis. Synthesis. Paris.

OECD (1998a). European Principles for Public Administration, Sigma No 27. Paris (eesti k., EV Riigikantselei, 2000);

OECD (1998b). Public Opinion Surveys as Input to Administrative Reform. Sigma Paper No 25.

Popkin, S. L., Dimock, M. A. (1999). Political Knowledge and Citizen Competence. – S. L. Elkin, K. E. Soltan (eds). Citizen Competence and Democratic Institutions. University Park, PA: Pennsylvania State University Press, pp 117–146.

Putnam, R. (1993). Making Democracy Work. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Putnam, R. (2000). Bowling Alone. New York: Simon and Schuster.

Robinson, W. H. (2002). Knowledge and Power. The Essential Connection between Research and the Work of Legislature. – ECPRD, European Parliament: www.ecprd.org; (lühendatult RiTo 7, 2003, lk 189–197).

Rich, R. F., Oh, C. H. (1993). The Utilisation of Policy Research. – Encyclopedia of Policy Studies. 2nd ed by S. Nagel. New York: Marcel Dekker.

Rock, P. (1995). Sociology and the Stereotype of the Police in Socio–Legal Studies in Context: The Oxford Centre Past and Present. Ed by D. J. Galligan. – Journal of Law and Society. Blackwell Publishers Oxford, UK & Cambridge, USA, pp 17–25.

Ruutsoo, R. (2001). Kodanikeühiskond, kolmas sektor ja sotsiaalne kapital. – Riigikogu Toimetised 3, lk 251–260.

Santos, B. S. (1995). Toward a New Common Sense: Law, Science and Politics in the Paradigmatic Transition. New York, London: Routledge (Ref. A. Kasemets: Riigikogu Toimetised 2, 2000, lk 293–295).

Schick, A. (1991). Informed Legislation: Policy Research versus Ordinary Knowledge. – W. Robinson, C. Wellborn (eds). Knowledge, Power, and the Congress. Washington, DC: Congressional Quarterly.

Schon, D. A., Rein, M. (1994). Frame Reflection: Toward the Resolution of Intractable Policy Controversies. New York: Basic Books.

Stirton, L., Lodge, M. (2001). Transparency Mechanisms: Building Publicness into Public Services. – Journal of Law and Society, Vol 28/4, pp 471–489.

Taagepera, R. (2000). Parlamentaarne kultuur üldise suhtlemiskultuuri taustal. – Riigikogu Toimetised 2, lk 23–27.

Vaughan, R. J., Buss, T. F. (1998). Communicating Social Science Research to Policymakers. Applied Social Research Methods Series, Vol 48. London: Sage.

Wintgens, L. J. (1999). Legisprudence: Elements for a New Theory of Legislation. – Associations 2 (5), pp 185–210.

Märkused

1 Riigikogule on 1996–2003 tellitud 46 uuringut, sh 23 avaliku arvamuse uuringut, ca 15 kvalitatiivset fookusgruppide jm uuringut. Aruanded on avaliku teenusena Riigikogu veebis: www.riigikogu.ee/?id=8998.

2 Artikkel on kahe ettekande edasiarendus, sh 3. Eesti sotsiaalteadlaste aastakonverentsi plenaaristungil (23.11.2002) – www.ttu.ee/hum/conference/protokoll12.pdf – ja Euroopa Sotsioloogia Assotsiatsiooni 6. aastakonverentsil poliitilise sotsioloogia uurimisgrupis esitatud tekst (25.09.2003) – www.um.es/ESA/papers/St9_61.pdf.

3 Vt R. Toomla, M. Taru (23.11.2002): www.ttu.ee/hum/conference/protokoll12.pdf ja RiTo 7, lk 85–95.

4 Vt nt R. Kagge intervjuud K.–M. Vaheriga: Justiitsminister: Kallikormi trahv riivas avalikkuse õiglustunnet. – Postimees, 2. oktoober 2003.

5 Habermas mõistab kommunikatiivset eetikat protseduuride ratsionaalsuse alusena. Tema teooriasse on haaratud I. Kanti eetika, G. H. Meadi interaktsionalismi ja M. Weberi ratsionalismi paradigmad. Habermasi arvates keerleb igasugune moraalsus otsustamisel ümber võrdõigusliku vastastikuse austuse, solidaarsuse ja ühise hüve.

6 M. Heidmets, D. Kutsar ja R. Vetik jagavad sotsiaalteaduslike uuringute rollid poliitikate kujundamisel viieks: a) foonikirjeldus; b) võrdlusandmed; c) strateegia või poliitilise programmi kujundamine; d) tagasiside; e) tulevikustsenaariumid (RiTo 3, 2001, 110–114); vrd Vaughan, Buss (1998) ja Kenkmann (2000).

7 F. J. Davis jt rõhutavad M. Weberile ja N. Timaseffile viidates, et teadus ei saa proovida ühegi väärtussüsteemi tõesust või mittetõesust. Samas peab kirjutatud õiguse alusel olema võimalik seda teha (Davis jt 1962, 20).

8 Klassika: sotsioloogilise õigusteaduse (sociological jurisprudence) algust arvestatakse USA-s O. W. Holmes juniori töödest. Ta ütleb: "Seaduste elu ei ole olnud sugugi loogiline,

see on olnud eksperiment." Holmesi keskne küsimus oli: milline on hea avalik poliitika (public policy)? (The Common Law, Boston 1881, viidatud F. J. Davis jt 1962);

9 Vt EMOR-i uuringut (2002) seoses Riigi Teataja seaduse muutmisega: www.riigikogu.ee/?id=8998.

10 Sotsioloogilistele uuringutele lisaks on järjest olulisemad sotsiaalse info allikad ka mitmesugused sotsiaalsed indikaatorid, vt www.riigikogu.ee/rva/ecprd/index: Appendix A/5 ja ZUMA: www.gesis.org/en/

11 2001. a palusin fraktsioonidel nimetada esindajad uuringute nõukotta. 2001 – märts 2003 osales nõukoja koostöövõrgus ligikaudu 20 Riigikogu liiget ja 5–6 poliitilist nõunikku.

12 Funktsioone vt A. Kasemets (2003), Sociological and public opinion research: www.um.es/ESA/papers/St9_61.pdf.

13 A. Kasemets (1996) Riigikogu liikmete ja ametnike arvamusküsitlus õigussotsioloogiliste ning parlamentaarsete uuringute teemal – Riigikogu Kantselei, MSI (14 lk).

14 Põhjalikum info 1996–2003 tellitud uuringute ankeetidest ja tulemustest on veebis: www.riigikogu.ee/?id=8998 ja MSI-s.

15 Lähtudes avaliku teabe seadusest, on tellitud uuringute tulemused koos metoodika kirjeldusega avalikustatud nii Riigikogu veebis kui ka ESTA-s. See võimaldab uuringute akadeemilist kontrolli ja pakub andmetele juurdepääsu kõigile, kes tahavad ise andmeid analüüsida ning hinnata. Vahest ongi olulisim avalik hüve maksumaksja raha eest tellitud uuringute korduvkasutamine. Kuigi vahel poliitikute, teadlaste jt meediasse viidud uuringute tõlgendused omavahel konkureerivad, toob igaüks omal viisil lisaväärtust Eesti võimalusi käsitlevasse avalikku arutellu. Üks foorume on ka Riigikogu Toimetised (RiTo), kus poliitikute, ametnike, teadlaste ja kodanikeühenduste liidrite artiklid–kommentaaris moodustavad teatava intertekstuaalse terviku. Tellitud uuringute andmeile viitavaid artikleid on aastail 2000–2003 avaldatud RiTo-s ligikaudu 20: vt www.riigikogu.ee/rva/toimetised.

16 Ülikoolide teadlased soovisid sageli edasi uurida neid teemasid, millega nad olid tegelnud, ja granditaotlused olid funktsionaalselt riigijuhtimise ning seadusandlusega seostamata. Lahendustena on nähtud poliitikute, ametnike ja teadlaste rolli täpsustamist, probleemipüstituse paranemist ja interdistsiplinaarseid tööühmi. Asi on taandunud küsimusele, millisel uurimisülesande kujundamise etapil teha konkurss teadlaste kaasamiseks? Üks lisaideid on/oli Eesti Sotsioloogide Liidu (ESL) esindaja kaasamine Riigikogu uuringute nõukotta. 2002 kutsuti ESL-i tollane president M. Lagerspetz. Vt ka Eesti Sotsioloogide Liidu pöördumist. – Postimees, 30. oktoober 2003, lk 12 (kirjad).

17 Kuigi teised riigiasutused ja ülikoolid on usinalt Riigikogu Kantselei tellitud uuringute andmeid kasutanud, ei ole tõenäoline, et nad Riigikogu osaluseta tunneksid erihuvi näiteks parlamentarismi ja kodanikuühiskonna suhete vastu. Teiseks, trendiküsimustele on ka varem lisatud Riigikogu liikmetele olulisi üksiküsimusi või küsimuste plokke.

18 Mitme eksperdi hinnangul on Riigikogu Kantselei tellitud uuringud koos teiste samasuunaliste analüüsidega mõjutanud 26 sotsiaalteadlase avaliku pöördumise "Kaks Eestit" algatamist, mis oli väidetavalt üks pildiskandaalijärgseid tõukejõude M. Laari juhitud kolmikliidu kriisile 2001. Teisalt on nähtud uuringute kriitilise massi mõju ka valimisliitude kaotamise juhtumi arutelus 2002, kus sotsiaalteadlaste argumentidele ja põhiseaduse analüüsile tuginenud õiguskantsler A. Jõksi taotluse alusel tegi Riigikohus Riigikogu enamuse poliitilise valiku suhtes osaliselt peatava otsustuse. Pretsedendi väärtusega Riigikohtu otsust võib habermaslikult parafraseerides pidada parlamendi kehtestatud juriidiliste normide tagasipööramiseks suurema kooskõla keelde põhiseaduse väärtustega ja ühiskonna sotsiaalsete faktidega.